

РОЗДІЛ 7

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-6/42>

РОЛЬ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОГО ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ ТА НАДАННІ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

THE ROLE OF ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS IN ENSURING EFFECTIVE ACCESS TO JUSTICE AND LEGAL AID

Андрєв Д.О., к.ю.н.,
помічник судді

Стаття присвячена аналізу сучасних тенденцій та правових регулювань у сфері надання юридичної допомоги в адміністративних справах в Україні. Основними документами, що регулюють адміністративне судочинство, є Конституція України та Кодекс адміністративного судочинства України. Конституція гарантує захист прав і свобод людини, встановлюючи, що забезпечення цих прав є головним обов'язком держави. Кодекс адміністративного судочинства визначає юрисдикцію адміністративних судів, регламентує процес судочинства та надає право громадянам оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність органів влади. Метою адміністративного судочинства є забезпечення справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду спорів у сфері публічно-правових відносин, захисту прав, свобод та інтересів громадян. У статті розглянуто принципи та процесуальні засади адміністративного судочинства, такі як верховенство права, рівність перед законом і судом, гласність та відкритість судового процесу, а також право на апеляційний перегляд та касаційне оскарження судових рішень. Досліджено роль адміністративних судів у забезпеченні правової допомоги, включаючи безоплатну правову допомогу, а також процедурні аспекти, що регулюють участь іноземців у судових процесах. Визначено, що адміністративне судочинство має на меті захист прав громадян від порушень з боку влади та забезпечує реалізацію адміністративного права через судові процеси. Стаття підкреслює важливість прозорості судового процесу та гарантування прав усіх учасників, включаючи право на використання рідної мови з послугами перекладача. Також розглянуто основні форми адміністративного судочинства – спрощене та загальне позовне провадження, – та їх значення для ефективного вирішення спорів. Дослідження вказує на наявність нормативних основ та реальних механізмів для забезпечення високоякісної правової допомоги в адміністративному судочинстві України, зокрема на етапі судового контролю за виконанням судових рішень.

Ключові слова: надання правової допомоги, доступ до правосуддя, адміністративне судочинство, правосуддя, права та свободи людини, судові рішення.

The article is devoted to the analysis of current trends and legal regulations in the field of legal aid in administrative cases in Ukraine. The main documents regulating administrative proceedings are the Constitution of Ukraine and the Code of Administrative Procedure of Ukraine. The Constitution guarantees the protection of human rights and freedoms, stipulating that ensuring these rights is the main duty of the state. The Code of Administrative Procedure defines the jurisdiction of administrative courts, regulates the judicial process and gives citizens the right to appeal against decisions, actions or inaction of public authorities. The purpose of administrative court proceedings is to ensure fair, impartial and timely consideration of disputes in the field of public law relations, and to protect the rights, freedoms and interests of citizens. The article examines the principles and procedural foundations of administrative proceedings, such as the rule of law, equality before the law and the court, publicity and openness of the trial, and the right to appellate review and cassation appeal of court decisions. The author analyzes the role of administrative courts in providing legal aid, including free legal aid, as well as the procedural aspects governing the participation of foreigners in court proceedings. It is determined that administrative court proceedings are aimed at protecting the rights of citizens from violations by the authorities and ensure the implementation of administrative law through litigation. The article emphasizes the importance of transparency of the judicial process and guaranteeing the rights of all participants, including the right to use their native language with the services of an interpreter. The author also examines the main forms of administrative court proceedings – simplified and general action proceedings – and their importance for effective dispute resolution. The study indicates that there is a regulatory framework and real mechanisms to ensure high-quality legal aid in administrative proceedings in Ukraine, in particular at the stage of judicial control over the enforcement of court decisions.

Key words: legal aid, access to justice, administrative proceedings, justice, human rights and freedoms, court decision.

Постановка проблеми. Проблема надання ефективної юридичної допомоги в адміністративних справах є надзвичайно актуальною для сучасної правової системи України. В умовах демократизації та інтеграції національного законодавства до європейських стандартів, забезпечення доступу громадян до правосуддя та ефективного захисту їхніх прав і свобод стає першочерговим завданням держави. Незважаючи на наявність розвиненої нормативної бази, реальне виконання правових норм часто стикається з низкою труднощів, які впливають на ефективність адміністративного судочинства. Хоча законодавством передбачено безоплатну правову допомогу для певних категорій громадян, на практиці існують суттєві обмеження щодо її доступності та якості. Відсутність достатньої кількості кваліфікованих адвокатів, особливо у віддалених регіонах, ускладнює реалізацію права на захист. Незважаючи

на чітко регламентовані процесуальні норми, на практиці часто виникають проблеми з дотриманням принципів верховенства права, рівності перед законом і судом, гласності та відкритості судового процесу, що може призводити до затягування розгляду справ, порушення прав учасників судового процесу та недовіри до судової системи. Хоча адміністративні суди мають повноваження розглядати справи щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів влади, існує потреба у вдосконаленні правових механізмів та процедур, які б забезпечували ефективний захист прав громадян. Недостатність превентивних заходів і механізмів примусового виконання судових рішень послаблює захист прав громадян. Учасники судових процесів не завжди мають можливість повноцінно реалізувати своє право на участь у процесі через брак знань про свої права та механізми їх захисту. Це особливо актуально для

соціально вразливих груп населення. Для забезпечення високоякісної юридичної допомоги необхідне проведення системних наукових досліджень з метою вивчення та вдосконалення чинного законодавства. Невідповідність національних норм сучасним вимогам та викликам правової практики потребує постійного моніторингу та оновлення законодавчих актів. Отже, необхідність комплексного аналізу та вдосконалення системи надання юридичної допомоги в адміністративних справах є важливою науковою проблемою, яка потребує детального дослідження та розробки практичних рекомендацій для підвищення ефективності адміністративного судочинства в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема забезпечення ефективного доступу до правосуддя та надання правової допомоги, хоча і привернула увагу таких дослідників, як В.Б. Авер'янов, В.М. Бевзенко, С.В. Васильєв, В.С. Дорош, В.А. Завгородній, О.Є. Звірко, М.В. Коваль, О.О. Осіпова та інших, проте вимагає більш інтегрованого аналізу з урахуванням сучасних правових актів та міжнародних стандартів.

Метою статті є всебічний аналіз сучасних тенденцій та правових регулювань у сфері надання юридичної допомоги в адміністративних справах в Україні. Дослідження спрямоване на виявлення основних проблем та недоліків у реалізації права на юридичну допомогу, оцінку ефективності існуючих правових механізмів та процедур, а також розробку рекомендацій щодо вдосконалення законодавства та практики надання правової допомоги з метою забезпечення ефективного захисту прав і свобод громадян

Виклад основного матеріалу. Основними документами, що керують адміністративним судочинством в Україні є Конституція України та Кодекс адміністративного судочинства України. Конституція визначає положення, що людина, її життя та здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою цінністю, а забезпечення її прав та свобод є головним обов'язком держави. Кодекс визначає право людини на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів влади, а саме встановлює юрисдикцію та повноваження адміністративних судів, регламентує процес судочинства.

Завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин для захисту прав, свобод та інтересів людей. Адміністративні суди перевіряють прийняття справ щодо оскарження рішень відповідно до Конституції та законів України, з врахуванням обставин та забезпечення права на участь у процесі. Цей процес повинен проходити добросовісно, розсудливо, відповідно до принципу рівності, з розумінням з всіх наслідків та цілей для прав, свобод та інтересів особи [2, с. 78]. Адміністративне судочинство має реалізовувати та захищати норми адміністративного права, а саме визначення можна трактувати як адміністративне судове право, яке вивчає чинне законодавство і досвід та можливості його застосування.

Важливо розуміти, що адміністративні суди не розглядають справи, юрисдикція яких знаходиться в межах Конституційного Суду України або справи, що стосуються кримінального судочинства або накладання адміністративних стягнень [1, с. 273]. Всі інші публічно-правові відносини розглядаються в порядку адміністративного судочинства, інакше, рішення поданих справ будуть вважатися незаконними та недійсними.

Адміністративне судочинство як інститут захисту від порушень прав людини зі сторони влади вимагає запровадження відповідних правил та принципів судового процесу, які б враховували всю складність та глибкість поданих справ. Тому, основними засадами адміністративного судочинства є верховенство права та рівність учасників судового процесу перед законом і судом; гласність, відкритість і фіксування судового процесу; визначення необхідних обставин по справі та обов'язковість заключного

судового рішення; право на апеляційний перегляд справи та на касаційне оскарження судового рішення. Недопустиме зловживання процесуальними правами, а витрати судового процесу компенсуються на користь сторони, яка перемогла [10, с. 681]. Суд являє собою посередника між учасниками судового спору та законом. Адміністративний суд має сприяти захисту прав та законних інтересів усіх учасників судового процесу в межах, визначених законами України, Конституцією України та Кодексом адміністративного судочинства України.

Якщо особа вважає, що її права, свободи або законні інтереси порушені рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень, вона може звернутися до адміністративного суду з проханням про їх захист. Даний процес може призвести до визнання нормативно-правового акта або дій (або бездіяльності) суб'єкта владних повноважень протиправними. Важливо підкреслити, що іноземці, так само як і громадяни України, мають право на судовий захист своїх прав, свобод та інтересів.

Судове рішення керується верховенством права, визнаючи, що права та свободи людини є найвищими цінностями, що визначають зміст і напрямок діяльності держави [3, с. 116]. Суд повинен поважати права людини, так само як і людина повинна поважати суд та судовий процес. Усі учасники судового процесу рівні перед законом і судом. Їхні права не можуть бути ні обмежені, ні привілейовані.

Справи розглядаються з правом змагальності сторін та вільним представленням ними доказів та доведенні їх переконливості. Суд вирішує справи на підставі позовної заяви, але може розглядати їх і за межами цієї заяви для ефективного захисту прав, свобод та інтересів людини.

Прозорість розгляду справ – головний принцип адміністративного судочинства. Будь-яка особа має право бути присутньою на судовому засіданні, але ті, хто перешкоджає його проведенню, можуть бути видалені із зали судового засідання. Присутні особи можуть проводити фото-, відео- та аудіозапис та безпосередньо транслювати судові засідання, що гарантує додержання всіх прав учасників судової справи.

Інформація про справу (дата, час, місце розгляду та результати) є публічною, але особисті дані учасників (адреси місця проживання, номери телефонів, облікової картки платника податків, реєстраційні номери транспортних засобів, номери рахунків у банках тощо) повинні залишатися конфіденційними.

Основними формами адміністративного судочинства є спрощене та загальне позовне провадження. Спрощене використовується для справ невеликої складності або тих, де важливий аспект – швидке вирішення. Загальне провадження застосовується, коли спрощене не може бути використане, наприклад, у справах оскарження нормативно-правових актів, рішень, дій або бездіяльності суб'єкта владних повноважень, а також у справах про примусове відчуження майна з міркувань суспільної необхідності та інших.

Усі учасники справи мають право на апеляційний перегляд справи та на касаційне оскарження судового рішення.

Заключне рішення, що завершує розгляд справи, приймається ім'ям України та є обов'язковим для виконання всіх органів та осіб на території країни [4, с. 167]. Невиконання судового рішення може призвести до відповідальності перед законом.

Ще однією показовою характеристикою доступності правосуддя в Україні є мова. Хоча офіційний процес та документи провадиться державною мовою, суди забезпечують рівність прав усіх учасників судового процесу та гарантують право на використання рідної мови або мови, якою вони володіють, користуючись при цьому послугами перекладача.

Для ефективного та доступного процесу правосуддя та відповідно надання правової допомоги учасники справи

мають право на безоплатну правничу допомогу (зазвичай адвокат).

Варто зазначити, що сторони судової справи повинні вжити всіх необхідних заходів для врегулювання спору в досудовому форматі за допомогою домовленості між собою.

Висновки. У результаті проведеного дослідження було зроблено кілька важливих висновків щодо сучасних тенденцій та правових регулювань у сфері надання юридичної допомоги в адміністративних справах в Україні. Основними документами, що регулюють адміністративне судочинство в Україні, є Конституція України та Кодекс адміністративного судочинства України. Ці акти забезпечують правові рамки для захисту прав і свобод громадян у сфері публічно-правових відносин, а також визначають юрисдикцію та повноваження адміністративних судів. В Україні існує система надання безоплатної правової допомоги, яка забезпечує доступ до правосуддя для соціально незахищених верств населення. Однак, на практиці існують певні проблеми, такі як недостатнє фінансування, обмеженість ресурсів та не завжди належна якість наданої допомоги. Національне законодавство в цілому відповідає європейським стандартам у сфері правосуддя. Однак, адаптація до вимог Європейського Союзу потребує подальшого вдосконалення правових норм та механізмів надання правової допомоги, що вимагає проведення додаткових наукових досліджень та реформ. Основними проблемами, що впливають на ефективність

адміністративного судочинства, є складність процедур, затягування процесів, недостатня кваліфікація деяких правників та обмежена доступність правової допомоги в окремих регіонах. Необхідно забезпечити спрощення процедур, підвищення кваліфікації адвокатів та розширення доступності правової допомоги. Враховуючи виявлені проблеми, рекомендується вдосконалити чинне законодавство шляхом спрощення процедур адміністративного судочинства, збільшення фінансування системи безоплатної правової допомоги, підвищення рівня професійної підготовки адвокатів та інших правників, а також забезпечення доступу до правової допомоги у віддалених регіонах. Адміністративні суди відіграють ключову роль у забезпеченні справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин. Важливо забезпечити дотримання принципів верховенства права, рівності перед законом і судом, гласності та відкритості судового процесу, а також обов'язковості виконання судових рішень. У підсумку, для забезпечення ефективного захисту прав і свобод громадян в адміністративних справах необхідно здійснити комплекс заходів, спрямованих на вдосконалення нормативної бази, покращення практики надання юридичної допомоги та підвищення ефективності адміністративного судочинства. Ці заходи сприятимуть підвищенню якості правової допомоги, забезпеченню доступу до правосуддя для всіх категорій населення та зміцненню правової держави в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адміністративне судочинство України : підручник / О. М. Пасенюк (кер. авт. кол.), О. Н. Панченко, В. Б. Авер'янов та ін. ; за заг. ред. О. М. Пасенюка. К. : Юрінком Інтер, 2009. 672 с.
2. Адміністративне судочинство. Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Стахура І. Б. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 596 с.
3. Боднар С. В. Щодо класифікаційних ознак рішень адміністративного суду. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 116–119.
4. Ільницький О. Виконання судових рішень у справах адміністративної юрисдикції: окремі питання загальних положень. *Вісник Львів. ун-ту. Серія юрид.* 2011. Вип. 54. С. 166–172.
5. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, 37. Ст. 446.
6. Кодекс адміністративного судочинства України. Аналіз судової практики. Вищий адміністративний суд України / за ред. О. М. Пасенюка ; упоряд.: О. Н. Панченко, В. П. Базов. К. : Істина, 2010. 360 с.
7. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
8. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України / Вищий адмін. Суд України ; за заг. ред. І. Х. Темкіжева. 2-ге вид., переробл. і доповн. К. : Юрінком Інтер, 2013. 718 с.
9. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 41–42, 43, 44–45. Ст. 529.
10. Синицька Я. П. Юридична природа судового рішення в адміністративному судочинстві. *Форум права*. 2011. № 4. С. 681–685.